

Seijst 1997-III : bulletin ter bevordering van de kennis van de geschiedenis van Zeist, uitgegeven door de Van de Poll-Stichting

<https://hdl.handle.net/1874/9666>

Seijst

omslag 11 december 1888 te 11 uur
in na te melden Tolhuis, publiek verkoopen te recht voor
HET TOLHUIS,
staande te Zeist, aan den Woudenbergchen
straatweg nabij de Nieuwe Krakeling,
tot AFBRAAK,
aan 3 personen.
Op ma 6
Aanwinst

gezet door Pieter Ka
Aanwinst door Arle Ma
Aanwinst te Nieuwe
gegeven aan Nijl
ngezet door Hendrik
en ontvanger en wic
oelaken voor
Aanwinst door Anthon

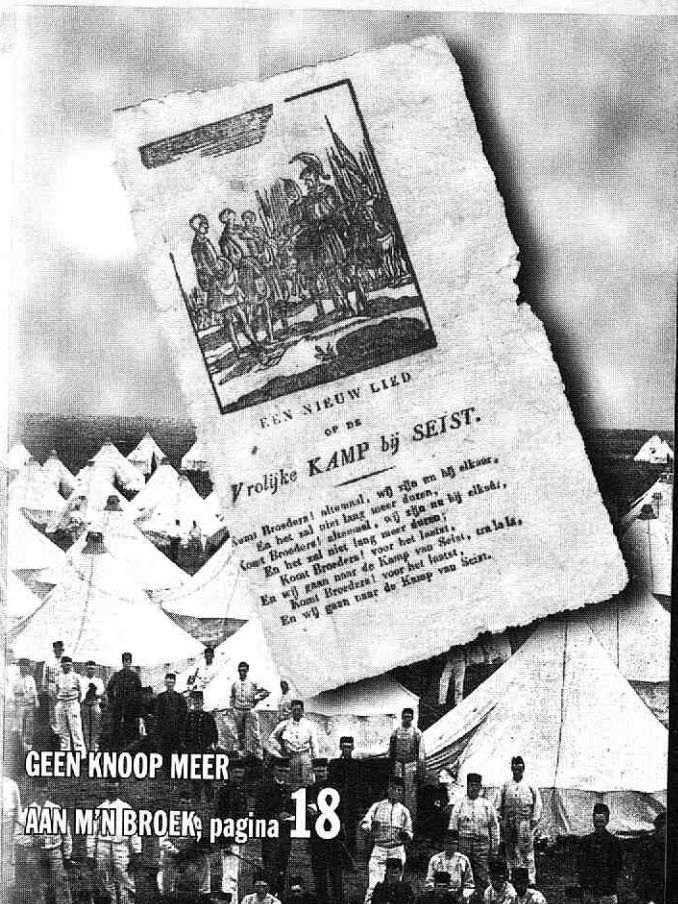
BULLETIN UITGEGEVEN DOOR DE VAN DE POLL STICHTING

- ◆ Tollen langs de wegen van Zeist
De Mac Adamweg (7)
- ◆ Geen knoop meer aan m'n broek...
- ◆ De Breul vóór 50 jaar geleden

1997-III

TOL-TARIEF,
n bij Koninklijk Besluit van 13 October 1888, nr. 110, op
de CADAMWEG van ZEIST naar het Huis TER HELDE.

Van Paard en Miltard	7 00
De Franchebest of Uen	2 00
Van de Schep of Vaden	0 50
Van de Schep of Vaden, stoker dan 50 stuka in een	0 50
Van de Golt of Vaad gesponnen voor den Rij of Voorting	0 04
Van de Golt, gesponnen voor den Rij of Voorting	0 04
Van de Golt, gesponnen voor den Rij of Voorting	0 04
Van de Golt, gesponnen voor den Rij of Voorting	0 04
Van de Golt, gesponnen voor den Rij of Voorting	0 04

GEEN KNOOP MEER
AAN M'NBROEK, pagina 18

Seijst

*Bulletin ter bevordering
van de kennis
van de geschiedenis van Zeist*

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4 maal per jaar: 27e jrg., september 1997, nummer 3. Drukwerk: Drukkerij Gregorius. Vormgeving en lay-out: Frédéric Ruys, Fréphitophe Prod. Zeist

REDACTIECOMMISSIE

J. Fluitman, voorzitter

J.A. van den Dikkenberg, hoofdredacteur
E. Ruys, vormgever, A. Bal, M. Roeder, N. Vlak en M. Wortmann

REDACTIEADRES

Nepveulaan 87, 3705 LC Zeist. Aanmeldingen van nieuwe donateurs of adreswijzigingen kunnen enkel schriftelijk worden gemeld via onderstaand postadres.

POSTADRES VAN DE POLL-STICHTING

Postbus 342, 3700 AH Zeist. Giro 384 03 83

BEZOEKADRES DOCUMENTATIECENTRUM

Slot Zeist, Zinzendorfflaan 1. Telefoon (030) 692 17 04. Geopend op dinsdag van 10.00 - 12.00 uur en iedere eerste zaterdag van de maand van 14.00 - 16.00 uur.

3. De Mac Adamweg, *Leo Visser*
Tollen langs de wegen van Zeist (7)
8. De Breul, *Robbert Roosenboom*
Recensie van het 'De Zeister Broedergemeente'
18. Geen Knoop meer aan m'n broek, *Jacky van den Dikkenberg*
Het Kamp van Zeist bezongen (2)
22. Het Van de Poll-archief, *C. Pieterse*
Lezing Van de Poll-kamer
26. Woelderink-lezing, *B. Woelderink*
Lezing Van de Poll-kamer

En verder...

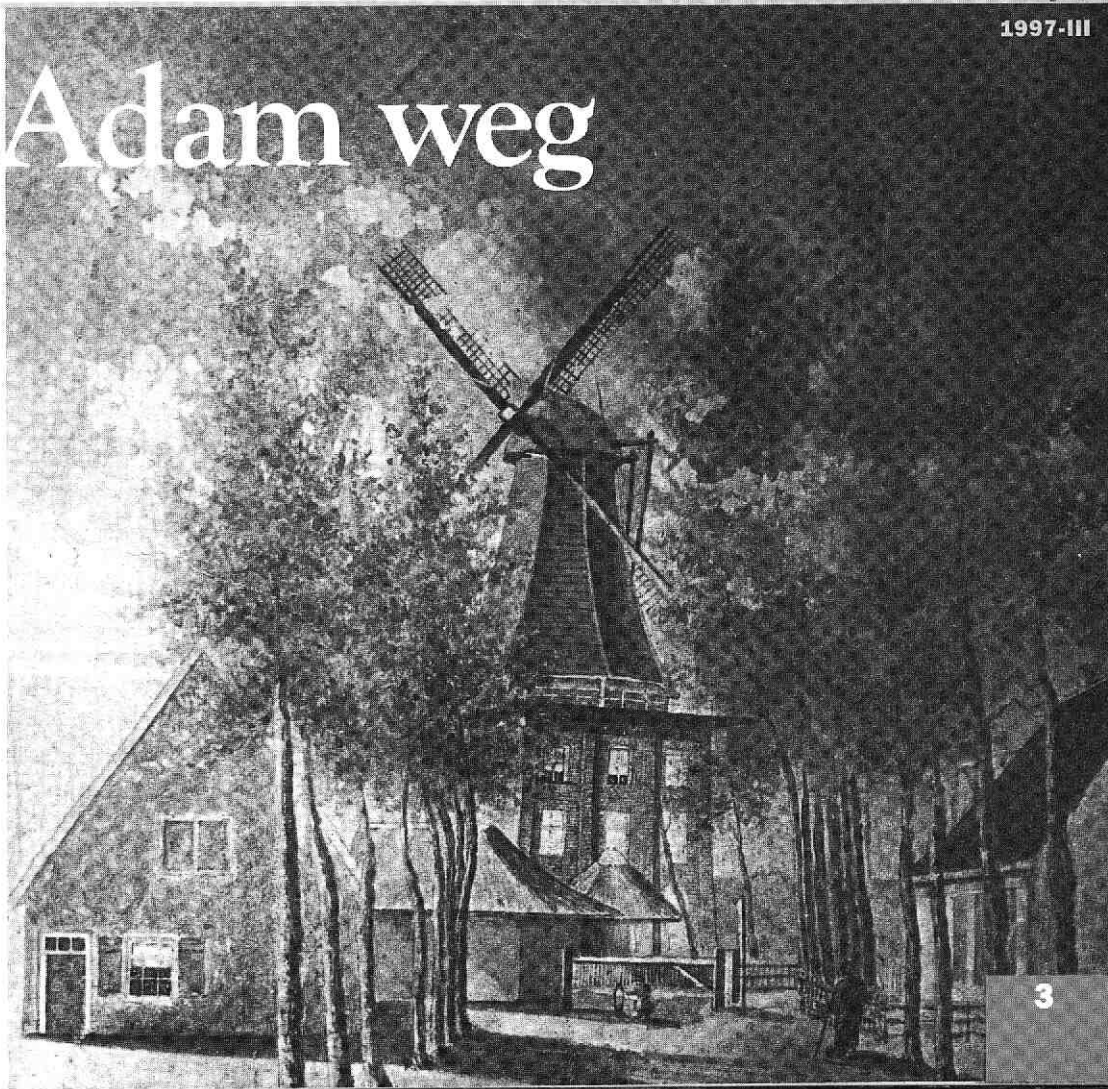
De berichten uit de Van de Poll Kamer, de actuele ledenstand, excursies en de activiteitenagenda voor de komende maanden.

De MacAdam weg

Bij koninklijk besluit van 13 oktober 1838, nr. 110 werd aan de associatie gevormd door Jan Elias Huydecoper, ambachtsheer van Zeist en anderen, vergunning verleend tot bestrating volgens bewerking van Mac Adam van de weg, leidende van het dorp Zeist met twee armen uitkomende op de grote weg van Utrecht naar Arnhem en op de straatweg naar Woudenberg tot de grote weg van Utrecht naar Amersfoort bij het Huis ter Heide. De associatie werd gemachtigd tot het openen van een geldlening van f15.000,- en het oprichten van een tol in Nieuw Zeist, voor of aan de begraafplaats zonodig met een hulp-

De korenmolen "De Hoop" met de tolboom op de hoek Voorheuvel-Jagerlaan, gezien vanaf de Bergweg, ca. 1860.

COLLECTIE VAN DE POLL STICHTING

boom bij het landgoed Zandbergen "zul-
lende de bijwegen welke strekking aan de
dienst van dien tol mogten nadeelig zijn, met
over leg van de belendende eigenaren en onder
goedkeuring van den provinciale autoriteit,
kunnen worden afgesloten."

In een volgend artikel was de bepaling
opgenomen, dat bij gebruik van de hulp-
boom een bewijs moest worden afgege-
ven waardoor men de tweede boom kos-
teloos kon passeren. Uit de omschrijving
van de vergunning blijkt, dat het gaat om
de verbinding van de Utrechtseweg met
de Amersfoortseweg. Daarbij moeten we
denken aan de huidige Montaubanstraat
(die overigens wat oostelijker op de
Utrechtseweg uitmondde), aan de Voor-
heuvel, de Bergweg en de
Montaubanstraat. De andere arm kwam
vanaf de huidige Slotlaan via de Hoge-
weg naar de Voorheuvel. De
Woudenberseweg was toen betrekkelijk
nieuw en het gedeelte van de Slotlaan
vanaf het begin van de huidige
Woudenberseweg tot aan de 1e Dorps-
straat werd toen ook Woudenberseweg
genoemd. De aanduiding "Nieuw Zeist"
wijst er op dat er in die tijd een nieuw

centrum verrees in
de omgeving van
de Voorheuvel/
Bergweg. De
naam Mac Adam-
weg herinnert
ons aan John
Loudon Mac
Adam, een
Schots wegen-
bouwer, naar
wie een weg-
verharding is ge-
noemd, be-
staande uit een
of meer lagen
steenslag, inge-wassen met leemzand of
gepenetreerd met asfalt. Het bij bovenge-
noemd koninklijk besluit toegestane tol-
tarief is hiernaast afgedrukt.

De tolheffing op de Mac Adamweg
heeft in de loop der jaren heel wat pen-
nen in beweging gebracht. De eerste
grote problemen ontstonden toen aan
het eind van 1850 bij de tolverpachting
Antonie Klomp, wonende halverwege de
Voorheuvel, voor een hoger bedrag in-

TOL-TARIEF,
toegestaan bij Koninklijk Besluit van 13 October 1838, n°. 110; op
den MAC-ADAMWEG van ZEIST naar het Huis TER HEIDE.

Voor elk los Paard of Muilezel	f 0,05
Voor elk los Runderbeest of Ezel	" 0,01 ²
Voor elk Kalf, Schaap of Varken	" 0,01
Voor eene kudde Schapen of Varkens, sterker dan 50 stuks, in eens	" 0,50
Voor iederen Bok, Geit of Hond gespannen voor een Rij- of Voertuig	" 0,02
Voor iederen Ezel, gespannen voor een Rij- of Voertuig	" 0,05
Voor elk Paard, Muilezel of Runderbeest, gespannen voor een Rij- of Voertuig wielen bovendien betaald worden	" 0,07 ²
Voor elk Paard, gespannen voor een beladen Mallejan	" 0,02 ²
en ledig gaande of terugkomende, voor elk Paard	" 0,15
	" 0,07 ²

Druckd. in Best. en Bevoegdheid van J. W. DEGEN, te Zeist.

schreef dan de vorige pachter Cornelis
van Ee, die tegenover de graafplaats
woonde. Het gevolg daarvan was, dat de
tol verplaatst werd naar het huis van
Klomp. Hiertegen kwamen de noorde-
lijke Voorheuvelbewoners in opstand
omdat ze nu achter de tol kwamen te
wonen.

Tegelijkertijd speelde er nog een an-
dere zaak. Bij brief van 31 januari 1851
schreven burgemeester en wethouders

aan de heren commissarissen van de Mac Adamweg naar het Huis ter Heide, dat het gemeentebestuur veelvuldige klachten ontving over de plaatsing van de tolboom op de Hogeweg bij de bewaarschool en zij verzochten de heren deze onwettig geplaatste boom te laten amoveren.

In een brief aan de gedeputeerde staten van Utrecht van 10 maart 1851 gingen de heren commissarissen op beide zaken in. Over de tolboom bij de Hogeweg schreven zij:

“Het gemeentebestuur heeft ons verder verzocht een tolboom te laten amoveren die wij sedert jaren hadden geplaatst op den zijarm van onzen weg, uitkomende op den straatweg naar Woudenberg, ter wering, alleen des Zaterdag van de vreemde boeren uit die streek, welke om den hobbeligen straatweg door het dorp te mijden, onzen weg onvergouden met zware boerenwagens bereden. Wij hebben aan dat verzoek oogenblikkelijk gehoor gegeven, ofschoon juist daardoor dat gedeelte des wegs, tot schade der deelhebbers, bedorven wordt.”

Daarmee was dat probleem opgelost. Tot terugplaatsing van de tolboom waren

zij niet bereid. Ze werden daarin gesterkt door een uitspraak van de kantonrechter te Wijk bij Duurstede van 11 februari 1851. Daarbij werd molenaar Gerard Cornelis van Altena in het ongelijk gesteld, toen hij Antonie Klomp ervan beschuldigde, ten onrechte 7½ cent tol te heffen voor zijn wagen beladen met meel en bespannen met 1 paard na verplaatsing van de tolboom. De kantonrechter hield zich aan de letter van de vergunning, dat de tolboom moest staan voor de begraafplaats en niet er achter en daarmee was de kous af. Een gedeelte van de argumentatie voor de tolheffing is wel de moeite waard uit het zes bladzijden tellende verweerschrift over te nemen:

“Waarop komt toch het hoofdbezwaar neder? Hierop, dat sommige ingezetenen die vroeger de weg tolvrij bereden, nu voor het gebruik tol moeten betalen. De tol (beweert men) is een last voor die hem betalen moeten, en naar mate hij, na zijne verplaatsing, meer lieden onderschept dan vroeger, is die last grooter. Mijne Heeren, wij geven dit bezwaar volmondig toe, en wie zou het tegendeel beweren? Elke betaling is lastig; betaling van belasting is lastig (de

naam bewijst het), betaling van huishuur is lastig. Begrijpt niet iedereen, dat wanneer men van eens anders huis het genot heeft gehad, men dan ook de huishuur moet betalen? Dat wanneer men van den Staat de voordeelen eener welgeordende maatschappij geniet men dan ook aan den Staat schot en lot moet vol doen? En spreekt het dan niet even zoo van zelf, dat wie over een straatweg rijdt, en daarvan het gemak geniet, en den meerderen spoed en de mindere slijtage van zijn rijtuig en zijne trekdieren, daarvoor iets te betalen aan hen, wier kapitaal dien straatweg hebben daar gesteld?”

En zo gaat de brief nog enige bladzijden door. Maar gedeputeerde staten dachten er anders over. Zij vroegen advies aan de minister van binnenlandse zaken en deelden de heren commissarissen bij brief van 16 april 1851 mede, dat de juiste plaats van de tolboom weliswaar niet nauwkeurig was aangegeven, maar dat met “voor of nabij” bedoeld was “in de onmiddellijke omgeving” van de begraafplaats. Verplaatsing van de tolboom zou alleen mogelijk zijn na wijziging van de vergunning en wanneer die verleend zou

worden, zou daarin een vrijstelling worden opgenomen voor de gedupeerde Zeistenaren, die nu tol moesten betalen. Nu de tolboom dus ten onrechte was verplaatst werden zij verplicht de tolgaarder op te dragen de bewoners van Nieuw Zeijst, die achter te tol woonden, vrijstelling van tolgeld te verlenen. Burgemeester en wethouders hadden blijkbaar een afschrift van de brief van gedeputeerde staten gekregen en waren daar zo blij mee, dat zij op 18 april een bekendmaking aanplakten, waarin deze vrijstelling wereldkundig gemaakt werd. Ik wil u de volgende zinsnede uit de brief van 3 mei 1851 van de commissarissen aan het college van gedeputeerde staten niet onthouden:

“Wij kunnen echter bij deze gelegenheid onmogelijk ons grievend leedwezen verbergen, dat, terwijl door U aan ons was opgedragen, om de bovenomschreven bevelen aan onzen tolgaarder uit te vaardigen, aan welken last van onzentwege met den meesten spoed is voldaan; burgemeester en assessoren der gemeente Zeijst, hebben kunnen goedvinden om bij klokslag eene publicatie af te kondigen en alom te doen aanplakken waarbij ter kennis der be-

langhebbenden is gebracht, dat wij zouden zijn aangeschreven om de ingezetenen van Zeijst van den tol vrij te stellen en om aan den tolaander daaromtrent de noodige bevelen uit te vaardigen.”

Tegelijkertijd ging er een verzoekschrift naar de Koning om wijziging van de bepaling, dat de tol in de onmiddellijke omgeving van de begraafplaats moest staan. De commissarissen maakten van de gelegenheid gebruik om vergunning te vragen voor een hulptolboom bij de 1e Hogeweg voor geladen karren en wagens (van Woudenbergse boeren, die op zaterdag naar de Utrechtse markt gingen en de huidige Hogeweg en Montaubanstraat bereden).

Bij koninklijk besluit van 1 april 1852, nr. 49 werd aan beide verzoeken voldaan, met de aangekondigde vrijstelling voor de Voorheuvelbewoners en vrijstelling voor gewone rijtuigen via de Hogeweg. Intussen hadden de commissarissen niet stilgezeten en gezocht naar een oplossing voor het ontbreken van een tolgaarderswoning. Op 1 januari 1853 was het probleem opgelost.

Met ingang van die datum huurde de

commissie een woning, van een blokje zes huizen, aan het eind van de Voorheuvel (Wijk D nr. 172) van bakker Gijsbert Verdonk voor f52,- per jaar met het recht deze te verhuren aan tolgaarder. Daarmee was de rust op de Voorheuvel teruggekeerd.

In 1884 ontstonden er opnieuw moeilijkheden, toen C.N. Lapère een stuk grond achter de huidige Jagerlaan en de Bergweg in exploitatie bracht en ter hoogte van de huidige Joubertlaan een uitweg maakte op de Mac Adamweg. De commissarissen van de commissie van administratie over de Mac Adamweg vroegen onmiddellijk aan gedeputeerde staten toestemming om die weg, door hen genoemd: “een heispoor door het Driestland” te mogen afsluiten. Het gemeentebestuur van Zeist steunde het verzoek van de commissarissen. Zij schreven op 24 januari 1884 o.m. aan gedeputeerde staten:

1) dat de heer C.N. Lapère door het aanleggen van wegen over het bedoelde driestland zich voorstelt den daar aangelegen grond aan eventuele kopers over te doen, om daar op huizen te stichten;

2) dat wij, hoewel dit weinig op de eigenlijke kwestie betrekking heeft, zulks hoogst twijfelachtig voor de welvaart en den bloei der gemeente achten, daar te verwachten is, dat zich te dier plaatse meestal menschen zullen vestigen, die tot den mingevoeden stand behooren, welke klasse hier ruim vertegenwoordigd is;

Ook b. en w. waren van mening, dat ontduiking van de tol zeer ten nadele van de betrokken aandeelhouders moest worden geacht en zij adviseerden dan geen goedkeuring te verlenen om op het drierland zulke wegen toe te laten, waarvan de tolheffing nadeel kon ondervinden.

Gedeputeerde Staten waren niet erg onder de indruk van de bezwaren. Zij prezen de plannen van Lapère om een vroeger onbebouwd heideveld geschikt te maken tot bouwterrein in de onmiddellijke omgeving van de bebouwde kom van een volkrijke en welvarende gemeente als Zeist. Ze hadden bovendien van de provinciale inspecteur vernomen, dat het bedoelde spoor, bekend

onder de naam "Witte Laan" reeds lang op de Mac Adamweg uitmondde.

Ze weigerden toestemming tot afsluiting van de Witte Laan en adviseerden het beheer en onderhoud van het gedeelte van de Mac Adamweg vanaf de Utrechtseweg tot de huidige Joubertlaan aan de gemeente Zeist over te dragen en de tol te verplaatsen in noordelijke richting. Er zat voor de commissarissen niets anders op dan hiertoe over te gaan en Lapère toestemming te geven tot aansluiting van de verharde Witte Laan op de Mac Adamweg. Bij koninklijk besluit van 11 mei 1885, nr. 28 kreeg de commissie vergunning tot het verplaatsen van de tolboom naar een punt tussen de begraafplaats en het Huis ter Heide. Aan gedeputeerde staten werd de bevoegdheid toegekend de juiste plaats te bepalen. Dat gebeurde bij besluit van 2 juli 1885. De tol kwam te staan bij de splitsing Bergweg/Dijnselweg. Toen in 1897 de Oude Woudenbergse Zandweg werd verhard - waardoor het weer mogelijk werd de tol mis te rijden - moest de tol opnieuw verplaatst worden. Bij koninklijk besluit van 28 oktober 1897 werd hiervoor toestemming gege-

ven. Dat was de laatste verhuizing van de tolboom.

De diverse verplaatsingen van de tolboom hebben overigens niet veel invloed op de hoogte van de tolverpachtingen. De veelbesproken tol op de Voorheuvel van Antonie Klomp bracht in 1851 f256,- op. De verpachting voor de jaren 1856 t/m 1858 van de tol aan het eind van de Voorheuvel werd gegund aan Cornelis Wallenburg voor f275,- boven de huurprijs van f52,- voor de tolgaarderswoning. De tol aan de Bergweg, hoek Dijnselweg bracht, over de jaren 1886-1891 f604,- per jaar op. Pachter was Jan Schrijvers, die in een van J. van der Ven gehuurde woning zijn tolgaardersberoep uitoefende. In de jaren 1897-1903 was de pachtsom f404,-. Pachter was J. Spaans, die zelf een tolhuis(je) plaatste op de hoek van de Bergweg/Oude Woudenbergse Zandweg.

De opbrengst liep enigszins op, toen de tarieven bij koninklijk besluit van 22 augustus 1903 werden gewijzigd.

Voordien waren mechanisch voortbewogen voertuigen vrijgesteld. Nu werd

het tarief voor een door mechanische kracht voortbewogen rijtuig f 0,10 en voor een motor rijwiel f 0,02½. De commissarissen hadden voorgesteld voor een motorfiets f 0,05 te heffen, maar dat was blijkbaar te hoog in vergelijking met een auto. De pachtsom werd verhoogd tot f 460,- per jaar. Voor de periode van 1 december 1907 tot 30 november 1908 op f 550,- per jaar. Toen was ook het einde gekomen voor deze tol. De Weekbode voor Zeist van 7 november 1908 wijdde er de volgende regel aan:

“Tengevolge van het door de raad dezer gemeente (d.d. 30-1-1908 L.V.) genomen besluit tot overname van den Mac Adamweg van Zeist naar het Huis ter Heide zal den 1st aldaar met 1 december e.k. worden opgeheven.” Behalve de tolgaarder heeft er vermoedelijk niemand om getreurd.

Leo Visser

BRONNEN

Gemeentearchief Zeist: Archief van de commissie van administratie over de Mac Adamweg van Zeist naar Huis te Heide, 1838-1908. Weekbode voor Zeist, Driebergen en omstreken, 1908

De geschiedenis van 'De Breul' (1)

De katholieke kastelentocht

Gulpen, Kasteel Neubourg

Wie rijdend over de Dribergseweg of de Arnhemse Bovenweg ter hoogte van 'De Breul' zijn ogen wel eens de kost gegeven heeft, heeft de grote borden kunnen zien: het afgelopen schooljaar (1996-1997) heeft de Katholieke Scholengemeenschap De Breul haar vijftigjarig bestaan in Zeist gevierd. De toevoeging 'in Zeist' is essentieel, want de school zelf bestond al lang toen zij zich in Zeist vestigde. En zoals vele Zeistenaren waarschijnlijk weten, geldt dit in feite niet alleen voor de school, maar ook voor de benaming 'De Breul', die ook van ver vóór 1946 dateert als benaming voor het landgoed, waarop de school zich in dat jaar vestigde. Slechts de combinatie van school en landgoed kan aanspraak maken op de jeugdige leeftijd van vijftig jaar, en zelfs dat staat ter discussie, zoals ik verderop in deze bijdrage zal laten zien.

De vraag naar de voorgeschiedenis van De Breul is dus een tweeledige vraag: wat valt er te vertellen over het landgoed waarop de school zich in 1946 vestigde, en wat valt er te vertellen over de school van vóór 1946? In het eerste deel van deze bijdrage wil ik hierop een antwoord geven; in het tweede deel ga ik in op de eerste decennia van het Zeister bestaan van De Breul.

Het landgoed De Breul

Een van de eerste vermeldingen van De Breul is gedateerd 15 april 1413. Van een van de wegen die het landgoed omgeven, de Arnhemse Bovenweg, weten we echter dat deze al in de Romeinse tijd bestond. De Dribergseweg, aan de andere kant, komt in de Middeleeuwen al voor, zij het onder de naam Seijsterweg. De dubbele bomenrij, een beukenlaan, die de Dribergseweg van het landgoed scheidt, is mede hierom in 1991 als beschermd natuurgezicht tot monument verklaard.

In het genoemde jaar 1413 gaf Jan van Egmond, Heer van IJsselstein, het gerecht De Breul in leen aan zijn bastaardbroer Willem. Het was toen een van de gerechten in de middeleeuwse parochie Zeist of maakte deel uit van het gerecht Weerdorp. Enige aanliggende gerechten waren Scherpweide (in het noordwesten), Stoetwegen (in het westen) en Vierhoeven (in het zuidwesten). Het gerecht Weerdorp moet gesitueerd worden aan de Odijkerweg, ongeveer op de plaats van het huidige station Dribergen-Zeist. Waarschijnlijk is het ont-

staan doordat Rudolf van Overdevecht in 1209 vier boerenhoeven aan de abdijs Marienweerd overdroeg. Vermeldingen van morgengeldopgaven uit 1458 en Krommerijngeld uit 1533 geven aan dat de omvang van het gebied van Weerdorp zeventig morgen bedraagt, waarmee het naar alle waarschijnlijkheid al groter was dan de oppervlakte van de in 1209 overgedragen vier hoeven. Aangezien de hoeveelheid grond die men in één morgen kon ploegen (de grondslag van deze oppervlaktemaat), per streek en per tijd verschilde, is deze omvang moeilijk om te rekenen. Gaat men uit van ongeveer vijfentachtighonderd vierkante meter, de Rijnlandse morgen, dan omvatte Weerdorp dus zo'n zestig hectare.

In de tijd van Jan van Egmond was De Breul rechtskundig gezien een ambachtsheerlijkheid op zichzelf. Dat is het lange tijd gebleven, slechts de schrijfwijze veranderde in de loop der eeuwen. Het is beurtelings Broyel, Breudell, Breundel, Bruekel, Broedel, Bruel, Bruedel en Bruijell genoemd, en ten slotte vanaf het midden van de negentiende eeuw definitief De Breul. De

naam is verbonden met de oorspronkelijke aard van het land, dat deel uitmaakte van laaggelegen, vochtige (hier en daar zelfs moerassige) gebieden, waarop vanwege de begroeiing met gras of houtgewas vooral vee gehouden werd. Zo'n gebied heette broek, broekland, maatland of madeland. Als ambachtsheerlijkheid had het zijn eigen ambachtsheer, aan wie de lagere rechtmacht toegekend was. De hogere rechtsmacht was in de middeleeuwen uiteraard in handen van de bisschop van Utrecht.

In de zeventiende eeuw omvatte het gebied twee grote hofsteden: de Grote Breul aan de Odijkersteeg met de omvang van 58 morgen en ten noordwesten daarvan de Nieuwe Breul met een omvang van 33 morgen. Met de ontginning van de woeste grond aan de overkant van de Dribergseweg, op het huidige terrein van De Breul, is in de loop der volgende eeuwen de oppervlakte vergroot. Het is niet precies duidelijk wie de rechten op die grond kon doen gelden; wel is er een gerechtelijke uitspraak uit 1599 naar aanleiding van een proces dat in Utrecht diende, over het recht om plaggen te ste-

KATWIJK'S EERECODE

De eerecode omvat de volgende paragrafen, die we kunnen samenvatten in de letters van het eene woord: KATWIJK.

- Karakter.** De Katwijker streeft ernaar zichzelf te vormen tot een man van karakter op wie men kan bouwen.
- Arbeidsam.** Hij weet dat de arbeid in de wet des heeren en bestaet daerom alle zorg en lieden van zijn opzindende plicht van eene de studie.
- Tucht.** Hij verbaadt hij geest en gemoetenstijp aan de leiding van het college, van factie en courtoosheid.
- Waarheidsz.** Hij is sprecht en senje in woorden en daden, met verduidelijking van menichelijke opzichte.
- Inschiktheid.** Hij staat goededeintz boven alles en legt zich toe op gebied.
- Justitie.** Hij bemerkt het gemeenschapsleven op Katwijk door openlijke behulpzaamheid en justitie in zedigen omgang.
- Keuzigheid.** Hij kenmerkt zich in zijn gelaete optreden door een keuzigen, bescheiden en door een oorzakelijkheid in spij en agert.

K — K. karakter
A — A. arbeidsam
T — T. tucht
W — W. waarheidsz.
J — J. justitie
I — I. inschiktheid
K — K. keuzigheid

Het idee van elke Katwijk is, te worden een sprecht goededeintz, karakteristiek en degenjke jonge man.

Het doel van Katwijk is om een v. d. v. jonge meesent te vormen, voor de maatschappij, jonge mannen op wie Kijk en vaderland kunnen rekenen en die in eene tijd later veel goede tot stand te brengen. Iedere Katwijker moet van het begin af ernaar streven dat ideaal zo veel mogelijk te verwezenlijken.

Daarom wordt hij opgenomen in deze Mutsa-Filozofie-gemeenschap. Mutsa-Filozofie is niet slechts een naam; het is een leuen, een devies, het duidt aan de gret van onze gemeenschap, de eeren, waarin het ideaal van de eere Katwijker moet oplossen en tot breuen komen.

Mutsa-Filozofie beteekent wederzijds vertrouwen; vertrouwen tusschen de jongene onderling, vertrouwen ook tusschen de jongene en degenjke, die over hen gekeert zijn en die voor hen zijn oudere vrienden, wier eenige bezorging het is hen in het streven naar hun ideaal te helpen.

Mutsa-Filozofie is de regule basis, de grondslag of leuen de ziele van het Katwijkien leven. Daarom zal iedere Katwijker, die het met zijn ideaal sprekt, omme, er een eere in welke de grondwet van de Mutsa-Filozofie-gemeenschap zoo niet mogelijk te ontdekken. Dit is niet op de eerste plaats een plicht maar een eerezaak. Die grondwet is voor hem een eerezaak, het kenteken van de eere Katwijkien, waarvan hij niet altijd ook onder de woenende onderscheidt.

De eerecode was niet zo zeer een graadmeter voor capaciteiten, maar meer voor de wil en doorzettingsvermogen van de leerling. Wie met meer talenten begaafd was, had dan ook een grotere plicht.

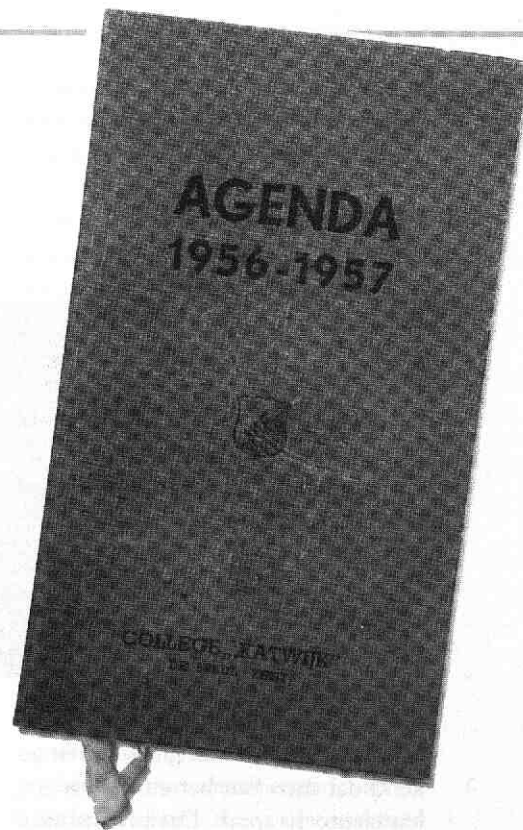
ken op het terrein tussen de Dribergseweg, toen de Seysterstate, en de Arnhemse Bovenweg. De uitspraak luidde dat alleen de mensen van de aangrenzende hoeven dat recht hadden.

Aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw ontstond bij welgestelde stedelingen de trend om de inmiddels drukke steden te verlaten en zich te vestigen in de natuur; het kan bijna niet romantischer. Het gebied bij Zeist leende zich hier goed voor en daardoor verschenen langs de Driebergseweg verscheidene buitenplaatsen. De trek van de gegoeden der burgerij naar de provincie kennen we vanuit Multatuli's *Max Havelaar*, waarin in het eerste hoofdstuk Batavus Droogstoppel, makelaar in koffie te Amsterdam, over zijn zoon zegt: 'als Frits knap opgroeit om later in mijne plaats te komen als ik naar Driebergen ga, dan ben ik tevreden'.

Aan de aanleg van tuinen en aan bebossing werd veel aandacht besteed. Men wilde bovendien het landschap zo 'natuurlijk' mogelijk laten lijken. Je zou ook kunnen zeggen: men ontdekte dat de natuur een tuin was. Op de oude akkers werden bossen geplant; daarnaast werden parken aangelegd met exotische, vaak oosterse bomen. Wat dit betreft is De Breul uniek: men vindt er prachtige exemplaren. Deze zijn geplant door J.D.

Zocher jr. Deze tuinarchitect kreeg in de jaren dertig van de vorige eeuw van mr. Jan Kol (1989-1848), sinds 1832 eigenaar van het landgoed, de opdracht om rond het huis een tuin in landschapsstijl aan te leggen. Hij ontwierp onder andere de lange, slingerende vijver en liet hierover de brug aanleggen die een imitatie van een Romeins aquaduct is. De tuin is tachtig jaar later gerestaureerd door tuinarchitect L.A. Springer. Hij verving de in slechte staat verkerende beplanting; het ontwerp van Zocher werd intact gelaten.

Het huis dat nu nog zo goed te zien is vanaf de Driebergseweg, werd kort voor 1840 gebouwd. Toen bezat de ambachtsheerlijkheid dertien huizen en zeventig inwoners. Het landgoed bleef in eerste instantie nog in handen van de familie Kol. Jan Kol jr. liet er de Kleine Breul bouwen en zo werd het landgoed in tweeën gedeeld. Vervolgens kwam het in het bezit van jonkheer F. van den Bosch (1846-1882), van mevrouw de weduwe L. Dorrepaal-Manuel (1885-1886), van P. Vercrujse (1886-1913), van P. Reineke (1913-1918) en ten slotte van S.P.D. May uit Amsterdam. Deze

Speciaal voor het gymnasium gaf Katwijk De Breul een schoolagenda voor de leerlingen uit. Dit exemplaar staat op naam van Vincent A.M. van der Burg.

laatste liet in 1927 het huis vergroten en restaureren door architect J.W. Hanrath. Deze landhuisspecialist is verantwoordelijk voor het huidige aanzien. De joodse bankier May pleegde zelfmoord in de Tweede Wereldoorlog. Zijn erfgenamen verkochten het landgoed na de oorlog aan de Sint-Willebrodusstichting, waarmee het in handen kwam van de paters leraren van de jezuïetenorde die er in 1946 hun uit het Zuid-Limburgse Gulpen afkomstige gymnasium met internaat vestigden, dat toen in den lande bekend stond als het aloude 'Katwijk'.

Het gymnasium van de jezuïeten

Toen de paters jezuïeten in 1946 naar De Breul trokken om daar leiding te geven aan een gymnasium met internaat voor jongens, had dit instituut, Huize Katwijk, al zo vele vestigingsoorden gekend dat men van het einde van een kastelentocht sprak. Dat het instituut eerst bijna honderd jaar op één plek gevestigd geweest was, scheen men even vergeten te zijn. De verhuizingen hadden zich in de laatste twintig jaren geconcentreerd. Het geestelijke fundament werd

echter in 1831 en de jaren daarna gelegd. En volgens getuigenissen van leerlingen en leraren heeft dat, eenmaal gelegd, bij geen enkele verhuizing nog noemenswaardig gewankeld. Het leggen van het fundament had destijds evenwel veel voeten in de aarde...

Bij Koninklijk Besluit werd op 27 mei 1830 het oprichten van scholen voor bijzonder onderwijs weer vrijgegeven, nadat deze vrijheid vijf jaar lang opgeheven was. In feite werd hiermee een eerder Koninklijk Besluit in ere hersteld: in 1815 was immers de vrijheid gegeven tot het oprichten van scholen voor het voorbereidend hoger onderwijs. Seminarieën en Latijnse scholen, die in 1825 tot sluiting werden verplicht, werden in 1830 weer geopend. Het ontbrak de katholieken echter aan een internaat waar jongens van de gegoede burgerij een brede middelbare opleiding konden volgen met aansluiting op universiteit of athe-neum. Sommige seminarieën dienden ook wel als opleiding voor jongens zonder geestelijke roeping, maar deze situatie was niet ideaal. De bestaande seminarieën en Latijnse scholen sloten op verder

hoger onderwijs vaak niet goed aan.

Desondanks diende zich bij heropening van deze onderwijsinstellingen in 1830 een groot aantal studenten aan, onder wie dus ook jongens die zich niet direct tot het geestelijk ambt voelden aangetrokken. Eén van deze instellingen was het seminarie te Warmond, waar Cornelius Ludovicus baron van Wijkerslooth van Schalkwijk hoogleraar was. Van Wijkerslooth (Haarlem, 25 mei 1786) was in 1811 tot priester gewijd en had in 1817 mede het seminarie 'Hageveld' te Velzen opgericht. Waarschijnlijk geïnspireerd door het grote aantal studenten dat zich aanbood, maar vooral door de staatkundige veranderingen aangemoedigd heeft hij op 7 november 1830, feestdag van Sint Willibrord, het besluit genomen tot oprichting van een onderwijsinstituut waar jongens van goede katholieke huize voorbereid zouden worden op een universitaire studie en waar zij tevens een godsdienstige vorming zouden krijgen.

Voor de school moest een geschikt huis met een groot omliggend terrein gevonden worden. Het werd het huis van

de familie Van Wassenaer, gelegen op de heerlijkheid 'het Zand' in Katwijk aan den Rijn. Het protestantse gemeentebestuur, dat autorisatie voor vestiging van een onderwijsinrichting moest verlenen, was geen voorstander van vestiging van een katholieke onderwijsinrichting in de gemeente, maar dankzij het curatorium van de school gaven Burgemeester en Assessoren der gemeente Katwijk op 15 april 1831 toch hun toestemming.

Van Wijkerslooth zette zich vervolgens aan de werving van zowel leerlingen als leraren. Twee theologanten van het Warmonde seminarie stelden zich beschikbaar. Zij betrokken het huis drie dagen na sluiting van de koop, op 7 juni 1831. Op die dag kwamen ook de eerste twee leerlingen aan. Toen de zomervakantie aanbrak, waren er zes leerlingen aangemeld. Van Wijkerslooth zette zijn werving van leerlingen en leraren voort en na de zomervakantie kon hij vijftig leerlingen

al een breed scala van vakken bieden.

Naast hun lestaak kregen de leraren zo veel mogelijk de overige taken van bestuur en leiding toebedeeld, zoals de leiding van het huis, de economisch-huis-

houdelijke zaken en de begeleiding van de leerlingen buiten de schooluren. Aan discipline, 'orde en tucht', hechtte men grote waarde. Deze surveillancetaken zouden naast de lestaak al snel een te grote belasting gaan vormen.

Hoewel Van Wijkerslooth voor het eerste volledige schooljaar vrij moeiteloos

en snel een lerarencorps had weten te vormen, kenmerkten zich de eerste zes jaren, waarin het aantal leerlingen steeg van vijftig naar zeventig, door een voortdurende strijd om dit compleet te houden. Theologanten, in de meeste gevallen van het seminarie te Warmond, vertrokken na hun wijding tot priester vaak weer. Het tweede schooljaar steeg het leerlingenaantal tot veertig, mede doordat naast het gymasiaal onderwijs ook handelonderwijs aangeboden werd. Dit gebeurde op verzoek van ouders wier zonen later in de handel hun werk wilden zoeken. Bij deze studie werd vooral de nadruk gelegd op de moderne vreemde talen

en uiteraard het vak handelskennis.

Met een personeelsbezetting van vijf à zes leerkrachten - twee priesters en een theologant, bijgestaan door twee à drie leken - werden bij de toeneming van het aantal leerlingen vooral de surveillancetaken als belastend ervaren. Voor het eerst werd nu een beroep op de jezuiten-

orde gedaan om een pater voor de surveillance beschikbaar te stellen. In eerste instantie kon noch de provinciaal van de Belgische provincie der jezuïeten te Brussel noch de generale overste van de orde te Rome aan dit verzoek voldoen, maar in 1837 verscheen de eerste jezuïet op Katwijk. Voor de buitenwereld en de leerlingen werd geheim gehouden dat deze versterking een jezuïet was. De reden voor deze geheimhouding ligt in het feit dat de jezuïeten bij velen niet geliefd waren. De paters waren een gezocht doelwit van antikatholieke sentimenten. De Sociëteit van Jezus was door de eeuwen heen voortdurend aanleiding voor tegenstrijdige gevoelens geweest. Vooral voor niet-katholieken hadden haar leden iets raadselachtigs. Angstige onzekerheid over hun onvoorspelbare gedrag, wrevel over gemakshalve bij voorbaat aan hen

Aan de katholieke jongens en meisjes-school 'Rozenstraat' werd, evenals op Katwijk de Breul, godsdienstexamens afgegeven.

toegeschreven listige praktijken en heimelijke jaloezie vanwege hun onverdroten ijver en sterk organisatietalent lagen aan deze gevoelens ten grondslag.

Van Wijkerslooth begreep dat met de komst van deze ene pater jezuïet de bestaanszekerheid van het instituut nog niet verzekerd was, en zocht verder naar

manieren om de toekomst van het instituut veilig te stellen. Bij de jezuïeten, een sociëteit die van oudsher beroemd was om zijn onderwijsinstituten, meende hij kans van slagen te hebben.

In 1838 verzocht hij de provinciaal voor het eerst om het gymnasium over te nemen. Vanuit het curatorium kwam

NAMENS DE STICHTING
HET R.K. MULO-EXAMEN
DE VOORZITTER
MR. DR. W. M. J. KOENRAADT
DE SECRETARIS
W. A. BRASSE

Uitgereikt aan
Naam Versteeg
Voornamen Gerardus J. M.
Geboortedatum 12 mei 1946
Geboorteplaats Zeist
Leerlinge(s) van
na gehouden examen op 20.5 en 20. juni 1963

GODSDIENST DIPLOMA

DE BECOMMITTEERDE
DE EXAMINATOR
HET HOOFD DER SCHOOL

nog wel verzet tegen een definitieve verbintenis van de jezuïeten aan het gymnasium. Door de jezuïetenvrees die er heerste bij zowel overheid als een groot deel van de bevolking, was men bang zich het ongenoegen van de regering op de hals te halen en het gymnasium in diskrediet te brengen. Na verloop van enige tijd kwam Van Wijkerslooth met de provinciaal der jezuïeten overeen dat een overgang gewenst was en dat geleidelijkheid daarbij de voorkeur had. Dit hield onder meer in dat vrijgekomen leraarsplaatsen geleidelijk door jezuïeten zouden worden ingenomen. Men hoopte door deze geleidelijke overgang niet al te veel onrust teweeg te brengen, maar zag tegelijkertijd in dat dit de enige manier was om het voortbestaan van Katwijk te verzekeren. De Sociëteit zou in staat zijn tot volledige overname zodra zij over voldoende ordeleden beschikte om het lerarencorps van het college te bemannen. Dit gebeurde in 1842.

Met deze overdracht werd een belangrijke periode in het bestaan van het gymnasium afgesloten. De seculiere priesters hadden zich geheel teruggetrok-

ken. Het lerarencorps bestond nu hoofdzakelijk uit jezuïeten, hoewel de lekenleraren erin vertegenwoordigd bleven. In de eerste jaren vermeed men het echter nog zorgvuldig om het instituut een jezuïetencollege te noemen. Voor Katwijk was er nu evenwel een periode aangebroken waarin het voortbestaan van het gymnasium verzekerd was, doordat dit niet meer van enkele personen afhankelijk was, maar de verantwoordelijkheid ervoor bij de gehele Sociëteit berustte. Het opvoedings- en onderwijssysteem van de Orde kon nu ook op Katwijk beproefd worden.

Op het terrein van het instituut vonden in de loop der jaren vele verbouwingen en uitbreidingen plaats. Zo werd in de winter van 1851 ook een nieuw gebouw in gebruik genomen dat de naam *Mutua Fides* kreeg, waarmee een begrip zijn intrede in de geschiedenis van de school deed dat tot ver in de volgende eeuw in het vaandel geschreven zou blijven worden en dat nog steeds op een van de gevels van het huidige schoolgebouw te Zeist prijkt.

Katwijk was een eliteschool. Volgens

historici genoten op het college de zonen van een groot deel van de katholieke aristocratie en 'haute bourgeoisie' hun onderwijs en opvoeding. Ongeveer de helft van de leerlingen behoorde tot het Nederlandse patriciaat of de Nederlandse adel. Het kostgeld was hoog. Ook aan de beroepen of ambten die de ex-leerlingen van Katwijk gingen uitoefenen, is hun sociale status af te lezen. Zij werden veelal arts, advocaat, notaris, koopman of industrieel. Tevens waren er oud-leerlingen die carrière maakten in de politiek.

Zonder de geschiedschrijving geweld aan te doen kan men stellen dat Katwijk in de jaren tot 1928 een bloeiend bestaan kende onder leiding van vele paters rectoren, van wie er verscheidene een aantal jaren na hun vertrek op Katwijk terugkeerden om er een tweede rectoraat op zich te nemen. Eén van hen, pater Rudolf van Oppenraaij, was van mening dat het college van Katwijk naar Den Haag moest worden overgebracht, om aldaar naast het internaat ook een groot externaat te verwezenlijken. Het plan veranderde diverse malen. Intussen werd in 1916 in Den Haag een nieuwe

jezuïetencollege opgericht: het St.-Aloysiuscollege. Uiteindelijk zou Huize Katwijk het internaatsgedeelte van dit college vormen en in die hoedanigheid zou het zijn naam kunnen behouden. In deze verhoudingen bleef Huize Katwijk voortbestaan totdat het eerste oorlogsjaar hierin verandering bracht.

Toen op 10 mei 1940 de oorlog uitbrak, werd het Aloysiuscollege door een zevenhonderd soldaten van de Nederlandse luchtmacht ingenomen. Huize Katwijk ontkwam aan deze inkwartiering doordat het als veldhospitaal werd aangewezen. Maar er waren slechts enkele maanden van volgende schooljaar verstreken toen de situatie voor de bewoners van Huize Katwijk opnieuw dreigend werd. Door bemiddeling van de burgemeester van Noordwijk, J. van de Mortel, een zeer verknochte oud-leerling van Katwijk, werd het jachtslot Leeuwenhorst te Noordwijkerhout, eigendom van jonkheer J.H. Gevers van Kethel en Spaland en mevrouw A. Gevers van Welderen baronesse Rengers, ter beschikking van het internaat gesteld. Op 4 december werd Huize Katwijk te Den Haag

opgevorderd door de Nederlandse recherche. Spoedig werden de ouders in een circulaire op de hoogte gesteld van de plannen voor de nabije toekomst. De drie laagste klassen zouden naar kasteel Leeuwenhorst overgaan, terwijl de hogere klassen en de HBS een onderdak in Wassenaar zouden vinden, vanwaar zij de lessen in Den Haag konden volgen.

Anderhalf jaar lang kon het school- en internaatleven in Noordwijkerhout vrij ongestoord zijn doorgang vinden. De oorlog was de enige schaduw, maar daar merkten de paters en jongens niet veel van. De Duitsers maakten echter in 1942 plannen om de gehele kuststrook tot een verdedigingswal te maken en nog op 25 november van dat jaar ontving men op Leeuwenhorst het bericht dat de bezetter besloten had ter wille van deze kustverdediging ook het kasteel met de grond gelijk te maken. Het bosterrein zou door een kale vlakte met brede anti-tankgrachten worden vervangen. Noordwijk moest evacueren. Ontruiming was dus geboden en voor de zoveelste maal moest pater Wessels gaan reizen, zoeken en vragen.

Een nieuw onderdak voor Huize Katwijk was minder snel gevonden dan de vorige keer. Na weken van inspanning kon directeur Wessels op 15 december 1942 telefonisch vanuit Gulpen melden dat hij daar graaf de Marchant et d'Ansembourg bereid gevonden had om het college in zijn kasteel Neubourg gastvrijheid te verlenen.

Op 4 februari 1943 was Neubourg gereed om zijn nieuwe bewoners te ontvangen. De leerlingen zaten graag thuis, maar wachtend op een oproep tot terugkeer en daarbij niet wetend in wat voor huis hadden de meesten toch wel naar het einde van de vakantie verlangd. De onrust die in Noordwijkerhout onder de leerlingen was ontstaan, kon snel bezworen worden. Ook het volgende schooljaar, 1943-1944, verliep vrij rustig. In dit jaar moet Huize Katwijk zich niet langer gespleten gevoeld hebben, aangezien er zich geen afdeling van hogere klassen meer in Wassenaar en Den Haag bevond. Huize Katwijk had nu voor het eerst zijn eigen examenklas.

Ten gevolge van de invasie werd tijdens de zomervakantie van 1944 de toe-

stand in Limburg zo onzeker dat op 28 augustus een circulaire aan de ouders verzonden werd met de mededeling dat de verwachte terugkomst van de leerlingen voorlopig uitgesteld was. Op 2 september volgde inkwartiering van ruim honderd Duitsers en twee dagen later moest het huis ontruimd worden. De paters vonden onderdak bij bevriende geestelijken en burgers. Weer twee dagen later werd Gulpen gebombardeerd. Op 8 september trokken de Duitsers zich terug, maar de paters hadden zich nog geen dag op Neubourg geïnstalleerd of een nieuwe inkwartiering dreigde, deze keer van de militaire politie. Zij stond echter toe dat de paters de bovenverdieping behielden.

Op 13 september bereikten de Amerikanen Gulpen. In de dagen daarna volgde men nauwkeurig de bevrijding van de omringende en verder gelegen steden en dorpen. Nieuwe massa's bevrijders kwamen in Gulpen, en op Neubourg, aan. Op 21 februari 1945 keerden er zes vijfdeklassers terug en twee dagen later begonnen voor deze klas de lessen weer. De eerste lessen van het schooljaar

Meer vermeldenswaardigheden vindt men in het jubileumboek van De Breul (254 pagina's, 200 illustraties, A4-formaat, driekleurendruk), dat te bestellen is door overmaking van f42,50 (f35,- + f7,50 verzendkosten) op postgiro nr. 64.81.15 t.n.v. SKVO De Breul te Zeist, o.v.v. 'jubileumboek'.

1944-1945 voor de gehele school vonden plaats op 20 maart 1945. De eindexamenvoorbereiding voor de zesdeklassers was hierdoor behoorlijk in het gedrang gekomen. Bij Koninklijk Besluit werd echter geregeld dat alle eindexamenkandidaten van 1945 het diploma kregen.

Er waren intussen moeilijkheden gerezen met de eigenaar van Neubourg en in juli werd de huur opgezegd voor oktober, maar de graaf en de gravin bleken er al vrij snel begrip voor te hebben dat de school ondanks verwoede pogingen op zo'n korte termijn onmogelijk een ander huis kon vinden. Uiteindelijk heeft het gehele schooljaar 1945-1946 zich nog in Gulpen afgespeeld, waar de leiding heimelijk ook op gehoopt had.

Voor pater Wessels stond dit jaar in het teken van de zoektochten naar een nieuw terrein, waarvan hij nu eens welgemoed dan weer moedeloos terugkeerde. Op 18 mei 1946 keerde hij echter terug met het bericht dat men de gelukkige bezitter was geworden van 'Huize De Breul in Driebergen'.

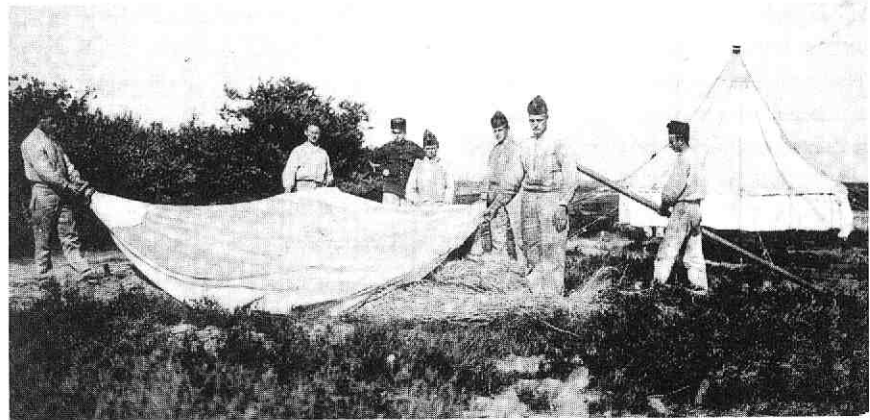
Robbert Rossenboom

BRONNEN

- Ronald Blijdenstein, *Zeist, groei en bouw; Utrechtseweg-Driebergseweg; een inventarisatie van waardevolle gebouwen en gebieden*. Zeist, 1984.
- Robbert Roosenboom (red.), *Vernieuwing in traditie; De Breul: vijftig jaar onderwijs in Zeist (1946-1996)*. Zeist, 1996.
- W.A. Sormani, *"De Breul" 40 jaar in Zeist..!* Zeist, 1986.

Geen knoop meer aan m'n broek

...en andere ongemakken

Toen ik in het juni-nummer berichtte over het lied "Kamp van Zeist", waarop in West-Friesland nog steeds gedanst wordt, wist ik zeker dat er andere tekstvarianten moesten hebben bestaan.

Volksliederen worden namelijk mondeling overgeleverd en bij die overlevering gaat er wel eens wat mis. Men verstaat een woord verkeerd, men vergeet een regel en verzint er zelf wat bij.

De heer Meerdink vertelde mij onlangs dat hij het lied als kind, nu zo'n

vijfenzeventig jaar geleden, meermalen heeft horen zingen en ook de heer Visser wist dat ook veertig jaar nadien het lied in Zeist nog algemeen bekend was. De tekst die hij zich herinnerde, staat ook in zijn boek HET DORP ZEIST:

*Geen cent meer in je zak,
geen knoop meer aan je broek,
Dat zal zo heel lang niet meer duiïren.
Strijdt broeders tot het laatste,
Want we gaan naar de Kamp van Zeist, faldere.
Strijdt broeders tot het laatste,
Want we gaan naar de Kamp van Zeist.*

Vergelijkt men deze tekst met de notatie in het juni-nummer, dan vallen vele variaties op: de omdraaiing in de eerste regel bijvoorbeeld, maar de betekenis is hetzelfde.

De tekst gaat terug op 'Een nieuw lied op de Vrolijke Kamp bij Seijst', dat minstens twee eeuwen oud moet zijn en dat ook bekend is onder de intrigerende titel 'Het koffiehuis bij Zeist' (zie afbeeldingen rechts).

Het Kamp van Zeist was in de eerste plaats een oefenkamp. Het lied zou dan ook het afsluiten van de soldatenloopbaan bezingen. Men trok naar het kamp van Zeist om de laatste grote oefeningen te draaien, waarna men afzwaaide. L. Verhoeff noteerde een andere versie:

EEN NIEUW LIED

OP DE

Vrolijke KAMP bij SEIST.

Komt Broeders! allemaal, wij zijn nu bij elkaar,
 En het zal niet lang meer duren,
 Komt Broeders! allemaal, wij zijn nu bij elkaar,
 En het zal niet lang meer duren;
 Komt Broeders! voor het laatst,
 En wij gaan naar de Kamp van Seist, tra la la,
 Komt Broeders! voor het laatst,
 En wij gaan naar de Kamp van Seist.

(2)

Afies dan lieve Meisjes! houdt maar goede moed, } bis.
 Het zal niet eeuwig duren;
 Komt Meisjes! voor het laatst,
 En wij nemen van u afscheid, tra la la,
 Komt Meisjes! enz.

Ik zal: wel lieve Piet! en b'y toch geen verdriet, } bis.
 Het zal niet eeuwig duren;
 Och, mijn lieve Naatje!
 En wij gaan naar de Kamp van Seist, tra la la,
 Och, mijn lieve Naatje! enz.

Geen geld meer in ons zak, wij gaan op ons gemak } bis.
 Eens vrolijk dif-leeren,
 Komt, Broeders! voor het laatst,
 En houdt maar goeden moed, tra la la,
 Komt, Broeders! enz.

Komt vrolijk nu vooruit, anders gaan wij bij de } bis.
 Wij hooren al kommandeeren, (schuit)
 Komt Broeders! voor het laatst,
 Wij zijn in de Kamp van Seist, tra la la,
 Komt, Broeders! enz.

Wij gaan nu naar de strijd, met onze Majesteit, } bis.
 En brave Officieren,
 Komt, Broeders! voor het laatst,
 Wij gaan naar de Kamp van Seist, tra la la,
 Komt, Broeders! enz.

Wij gaan weer verheugd, o ja! met volle vreugd, } bis.
 Al naar onze lieve Meisjes,
 Komt, Broeders! voor het laatst,
 Wij nemen van de meid afscheid, tra la la,
 Komt, Broeders! voor het laatst,
 Wij nemen van elkaar afscheid.

En dan zegt de fou-rier "Geef je rom-mel-tje maar hier." En dan zegt de kap'tein "Geef je tot-zoet maar aan mijn, want ik zal het wel voor jou be-wa-ren, tot je weer voor een maand-je komt." En dan zegt de fou-rier: "Geef je rom-mel-tje maar hier." En dan zegt de kap'tein: "Geef je tot-zoet maar aan mijn, want ik zal het wel voor jou be-wa-ren, tot je weer voor een maand-je komt." Geen cent meer in mijn zak, geen knoop meer aan mijn broek, maar het zal niet lang meer du-ren! Geen cent meer in mijn zak, geen knoop meer aan mijn broek, maar het zal niet lang meer du-ren! Sla, kro-ten en an-dij-vie en we gaan nu naar het Kamp van Zeist, sal-de-ra! Sla, kro-ten en an-dij-vie en we gaan nu naar het Kamp van Zeist!

Nog informeler is de onderstaande variatie op de laatste regel: *Schijt, broeders, in je laarzen, want we gaan nu naar het Kamp van Zeist, nondeju!*

Tot slot geef ik hier bij wijze van curiosa twee liederen uit de tweede helft van de vorige eeuw, waarin het kamp van Zeist wordt genoemd. Ik betwijfel of ze

veel werden gezongen. Ze zijn vooral een uiting van het "vaderlandsche gevoel" dat we in de poëzie van deze tijd zo vaak vinden. Toch vinden we vooral in het eerste lied, dat ongeveer in 1870 is gemaakt, enige "realistische" beschrijvingen van het kampleven. De bijbehorende melodie heb ik niet gevonden.

Kamplied

Wijze: *Het hollandsch hart vergeet, enz.*
Hoort mannen hoort de trom en de trompetter,
't Is geen alarm maar 't is gewoon apfel,
Wij zullen nu een Vredeskamp betrekken,
Prins Frederik voert over ons bevel.
Als veldmaarschalk zoo braaf in deugd en zeden,
Wordt hij bemind van iedereen geëerd;
Gij weet toch hoe prins Frederik heeft gestreden
Dus mannen voorwaarts als hij kommandeert.

Op wapenbroeders laat ons flink marcheren
En trekken voorwaarts naar het Kamp bij Zeist.
Een goed soldaat moet toch ook eens kamperen,
't Is Willem III ons koning die het eischt,
Wij mogen daar ons pligt niet in verzaken,
Komt grijpt de wapens stevig in de hand,
Want komt 't gevaar ons dierbre grond genaken
Dan strijden wij voor 't vrije Nederland.

En zijn wij daar dan vrolijk aangekomen,
Vermoed der marsch en ook wat vol met stof.
De orders hebt gij spoedig dan vernomen,
Hier is uw tent en poets de wapens af.
En dan gezwind als Nederlands soldaten,
Met spons en borstel lustig aan den strijd,
Terwijl een ander nog eens wat komt praten
Van 't gamizoen en van zijn lieve meid.

De avond valt de taptoe is geblazen,
 En ieder krijgsman gaat dan naar zijn tent,
 Na vizitatie houd men op met razen,
 De lichten uit dat is van ouds bekend,
 Men slaapt gerust steeds op lange veeren,
 Wel niet zoo zacht als in het gamizoen,
 Maar in het veld moet men toch iets ontberen,
 De prins van oranje wil dat ook wel doen.

De duistre nacht van 't zware floers omgeven
 Is dra voorbij de morgen die breekt aan.
 Het sein wordt ons door 't morgenschot gegeven,
 Dat wij aan 't strootjes rapen moeten gaan.
 Is dat gedaan dan schielijk omgehangen.
 Grijpt het geweer, uw ransel en de hoed.
 Sergeant der week zegt dan naar zijn verlangen:
 Komt mannen, hangt uw tas en ransel goed.

En dan geeft acht maar spoedig opmarcheren,
 Het hoofd recht op 't commando is er uit.
 Wij doen ons best om goed te defileren.
 Want anders krijgt men toertjes bij de schuit
 Maar neen wij willen hier ons plicht betrachten.
 Opdat de exercitie goed mag gaan,
 En slaat de trom wij laten ons niet wachten
 Met Willem 3 zullen wij ten strijde gaan.

En nu tot slot een neerlandsch lied gezongen.
 De koning leve en ook het oranje-huis,
 Het bloeije lang en blijve ongeschonden
 Van dwingelandij en ook van vreemd gespuis.
 Ons neerlandsch bloed stroomt ons vrij door de aderen,
 Dan blijft 't gevoel wij hebben ons verpand
 En mogt de vijand onverwacht ons naderen
 Dan strijden wij voor vorst en vaderland.

Van het volgende lied geef ik alleen de eerste en de laatste (achtste) strofe.

Troostlied voor de minnaressen der miliciens van 1856 en 1857.

Zoetlief, wilt u maar opbeuren,
 Over drie maandjes, komen wij weer,
 Komt maar vroolijk, zonder treuren,
 Het is toch voor de laatste keer,
 Wij houden ons constant,
 En reiken elkaar de hand,
 Wij dienen altijd voor ons vaderland.
 Hier hebt gij duidelijk het bewijs,
 Wij gaan nu weer naar de kamp van Zeist.
 Adieu, adieu dan, zielsvriendinnen!
 Houdt u goed, wij moeten gaan,
 Denkt altoos, dat wij u beminnen;
 Wij hooren reeds de trommel slaan.

Ja wij zijn bereid, Voor die korte tijd,
 Voor het laatst nemen wij afscheid:
 Dat is duidelijk het bewijs,
 Wij gaan weer naar de kamp van Zeist.

De weggelaten tekst laat zich makkelijk raden: de beeltnis van het meisje dat oprijst voor het geestesoog van de wakere soldaat, die ook als hij 's nachts moet wachtlopen zijn plicht kent, helpt hem niet te verzaken en Oranjes vlag wapperend te houden, enz. enz. Wij zijn nog niet uitgezongen, er komt nog meer.

Jacky van den Dikkenberg.

BRONNEN

HET STRAATLIED; een bundel schoone historie-, liefde- en oubollige liederen, dl.1, verz. en ingel. door D. Wouters en Dr. J. Moorman. Amsterdam, 1933. p. 105-106 en 111-112. Verhoeff, L., SOLDATENFOLKLORE. Militair-historische bijdragen van de sectie Krijgsgeschiedenis, dl.2. z.p., z.j. [± 1977] p. 243-244. Visser, L., HET DORP ZEIST. Zeist, 1980. p. 4. Met dank aan het Nederlands Volksliedearchief, Martin Kuijlenburg en Leo Visser.

Bijzondere collecties nader belicht

Het Zeister Historisch Genootschap organiseerde op 20 juni j.l. in de Willem Pijperzaal van Figi te Zeist een bijeenkomst over het verschijnsel particuliere archieven. Het programma omvatte twee onderdelen. Mevrouw dr. W.Chr. Pieterse, directeur van het Amsterdamse Gemeentearchief overhandigde de in haar instituut samengestelde inventaris van de persoonlijke archieven van de Zeisterse tak van de familie Van de Poll aan onze voorzitter. Zij sprak daarbij een korte rede uit. De inventarisatie was een opdracht van de Van de Poll Stichting die met subsidie van het Prins Bernardfonds kon worden uitgevoerd.

Zoals bekend heeft de Zeister familie Van de Poll, met name door

de rol die jkvr. Frederika Louisa Henriëtte en jkvr. Louise Pauline hebben vervuld bij de opvoeding van respectievelijk koningin Wilhelmina en prinses Juliana, nauwe contacten gehad met het Koninklijk Huis. In het tweede deel van de middag hield drs. B. Woelderink, directeur van het Koninklijk Huisarchief en voormalig lid van de Raad van Beheer van de Van de Poll Stichting, een voordracht over 'De aandacht voor particuliere archieven in de 19e eeuw en het ontstaan van het Koninklijk Huisarchief.' Voor hen die niet bij deze middag aanwezig konden zijn, drukken we de rede van mevrouw Pieterse integraal af en geven we van de voordracht van de heer Woelderink een samenvatting.

In de aankondiging van deze bijeenkomst las ik dat ik, alvorens de inventaris van het archief van de familie Van de Poll dat te Zeist berust aan de voorzitter van het Zeister Historisch Genootschap aan te bieden, een toelichtende voordracht zal houden. Ik hoop dat deze aankondiging niet te veel verwachtingen bij u heeft gewekt, want het enige dat ik wil doen, is proberen in enkele minuten een beeld te schetsen van het archief van de familie Van de Poll.

Een zakboekje van een kind van dertien

jaar, waarin hij en zijn kleine broertje per dag bijhouden welke vogeltjes zij gevangen hebben. Een brief van een zoon aan zijn moeder waarin hij zijn geluk niet op kan, omdat de vader van de vrouw die hij zo begeert, hem haar hand heeft gegeven. Een zelfportret van een man die met zijn vrouw in een buitenhuis aan het musiceren is. De weeklachten van een vader na het overlijden van zijn zoon op jonge leeftijd. Een foto van enkele ziek geklede heren en een vrouw in een lange rok, zonder enig ander hulpmiddel dan een touw op weg naar

de top van de Matterhorn. Dat zijn de documenten die je alleen in een familiearchief zult aantreffen.

Deze voorbeelden illustreren onmiddellijk dat de waarde van familiearchieven is. Er zijn weinig stukken die zo'n direct inzicht geven in het leven van onze voorouders, en in hun gevoelens en hun gedachten, als familiepapieren. Als historische bron zijn de familiearchieven lange tijd een onderschatte categorie geweest. Pas in de laatste decennia hebben de zogenaamde egodocumenten de aandacht weten

Loco-burgemeester Den Heijer in Figi's Willem Pijperzaal wordt geflankeerd door mevrouw dr. W.C.H. Pietersen (directeur van het gemeentearchief Amsterdam) en dr. B. Woelderink (directeur van het Koninklijk Huisarchief). Den Heijer nam eerder die dag de uitgave van de inventarisatie in ontvangst.

te trekken van de wetenschap, om een tegenwoordig niet meer weg te denken onderdeel te zijn van de bronnen van vrijwel iedere historicus en socioloog. Ook de archiefwereld weet de familiearchieven op waarde te schatten. Vorig jaar nog lokte de 'Dag van het familiearchief' vele onderzoekers en andere belangstellenden naar het Amsterdamse gemeentearchief. Vanzelfsprekend is niet ieder familiearchief iets waarvoor elke historicus likkebaardend ligt te wachten. Het is nu eenmaal zo dat sommige van deze archieven bij

nader onderzoek een beetje oppervlakkig blijken te zijn. Maar soms laat een familiearchief een onverwacht fel licht schijnen op het verleden. Soms geeft een familiearchief een schat aan gegevens prijs, die ons in staat stellen ons een zeer gedetailleerd en betrouwbaar beeld te vormen van iemands leven, lang geleden. Het archief van de familie Van de Poll is zo'n archief. En de voorbeelden die ik zojuist noemde komen dan ook alle uit dit archief.

Als geen ander archief geeft het familiearchief Van de Poll een beeld van de samen-

leving in de hoogste kringen van het Nederland van de late negentiende eeuw. Dat dankt het archief aan het feit dat de verschillende leden van de familie Van de Poll bijzonder intensief met elkaar corresponderden. Op het eerste gezicht lijkt de inhoud soms zelfs triviaal, maar hier bedriegt de schijn. Deze brieven stammen uit een tijd zonder telefoon. De dingen waarvoor U nu even Uw moeder of Uw dochter belt, werden toen nog geschreven. dag in, dag uit. In deze brieven is daardoor het leven van alledag van een gezin uit de top van de samenleving bijna meedogenloos geregistreerd, alsof er vijftig jaar lang een videocamera op het gezin gericht was.

Maar alleen opschrijven is niet genoeg. Het moet ook bewaard worden en, vooral, bewaard willen worden. En hierin muntten de freules Van de Poll uit. Elke brief, elk dagboek, ja zowat elk snippertje papier werd bewaard. En ook als er een broer of een zuster stierf, werden zijn papieren niet weggegooid, maar juist verzameld in een grote kist om behouden te blijven. Daarom beschikken we nu niet alleen over brieven maar ook over allerlei andere stukken. Dat vogeldagboekje van die twee kleine jongens bijvoorbeeld dat ik net noemde.

Maar net zoals alleen opschrijven niet genoeg is, zo is ook alleen bewaren niet genoeg. Het is de verdienste van de Van de Poll-Stichting, de historische vereniging van Zeist, sinds 1970 eigenaar van het archief van de familie Van de Poll, dat zij de waarde van dit archief ingezien heeft en dat zij de consequenties daaruit heeft willen trekken. Zij besloot het archief te laten inventariseren, opdat de inhoud ervan voor het eerst echt toegankelijk zou worden. Dankzij de grote financiële steun die de stichting mocht ondervinden van het Prins Bernhardfonds, bleek het mogelijk een oplossing hiervoor te vinden. Met het Gemeentearchief

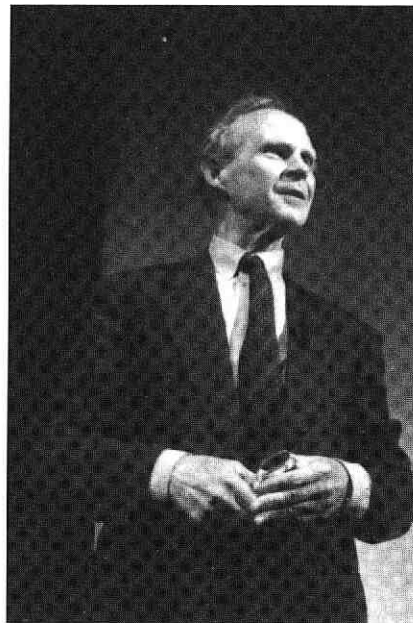
Mevrouw W.C.H. Pieterse overhandigt Mr. Dr. V.A.M. van der Burg een exemplaar.

van Amsterdam werd overeengekomen dat het familiearchief Van de Poll daar door een van de Amsterdamse archiefmedewerkers, dhr. De Melker, beschreven en geordend zou worden.

Nu ligt dan het resultaat van deze samenwerking tussen de van de Poll-Stichting en het Amsterdamse Gemeentearchief bijna voor ons. Straks, bij de officiële aanbieding zult U het allen kunnen aanschouwen. U begrijpt dat ik als gemeentearchivaris al stiekem een blik heb kunnen werpen op dit product uit onze eigen stallen. Het is een kloek en omvangrijk werk geworden van meer dan 150 pagina's. De inventaris bevat een kleine 3000 nummers en is verder voorzien van al het noodzakelijke bijwerk zoals een inleiding en een persoonsnamenindex. Vanaf deze plaats spreek ik de hoop uit dat deze inventaris mag beantwoorden aan uw verwachtingen en dat zij mag leiden tot de belangstelling van het historisch geïnteresseerde publiek dat dit archief verdient.

Het initiatief van de Van de Poll Stichting om het archief te laten inventariseren, heeft ertoe geleid dat het Gemeentearchief Amsterdam niet achter wil blijven en doorgaat met de inventarisatie van de archieven van de familie van de Poll die in Amsterdam berusten.

Dr. B. Woelderink

Maar het zal nog wel even duren voor de inventarisatie daarvan is voltooid en voorlopig is de inventaris van de archieven die zich in Zeist bevinden, de enige die voorhanden is en die wil ik nu aan uw voorzitter overhandigen.

W.C.H. Pieterse

Particuliere archieven in de 19^e eeuw

Het Nederlandse archiefwezen laat zich indelen in twee sectoren, deze van de publieke archief en afkomstig van overheidslichamen, en deze van de particuliere archieven afkomstig van verenigingen, kerkgenootschappen en uit de bedrijfssector. Onder deze laatstgenoemde categorie vallen ook de familie- en persoonsarchieven.

Hoewel de bronnen vermelden dat er in de 18de eeuw een aantal edellieden geïnteresseerd waren in particuliere archieven groeide de belangstelling voor kronieken, heraldische of genealogische aantekeningen slechts langzaam, pas tegen het einde van de 19de eeuw. Dit in tegenstelling tot de belangstelling van overheidsarchieven, waarvan men al vroeg de waarde inzag. Zo werd bijvoorbeeld al in 1802, tijdens de Franse overheersing, het Rijksarchief ingericht waar overheidsarchieven een plaats vonden.

Ofschoon er volop verzameld werd was er nog geen sprake van enige methodische aanpak. Geheel willekeurig en naar de persoonlijke voorkeur van de 'archivaris' of familieleden werden documenten bewaard en weggegooid. Zo bleven er slechts selecties over van wat eens grote collecties geweest moeten zijn. De handleiding over klassieke archivaliek van Muller, Feith en Fruin werd in 1898 gepubliceerd. Deze handleiding schonk echter nog geen aandacht aan particuliere archieven. Particuliere archieven die inmiddels al wel aan verzamelende instanties overgedragen waren raakten in meerdere gevallen over het hele land verspreid. Men zag nog niet de noodzaak van het bewaren van deze archieven op één locatie en dus werden ze herkend op onderwerp, met als gevolg: versnippering.

Het huisarchief van de Oranjes is een verhaal apart. Het huisarchief bevatte oorspronkelijk deels staatsarchieven van voor 1815 en

deels familiearchieven. De archieven verbleven als gevolg van de ballingschap van de Oranjes in de Franse Tijd in het buitenland en keerden pas na 1815 naar de Nederlanden terug. Koning Willem I besloot in 1825 om toezichhouders over zijn familiearchieven te benoemen en in 1831 om Groen van Prinsterer als directeur aan te stellen over wat het Koninklijke Huisarchief zou worden. Staasstukken van vóór 1815 in het bezit van de Oranjes werden overgedragen aan het Rijksarchief. De door het overlijden van tal van leden van het oranjehuis, van koningin Anna Palovina tot en met Willem III 's jongste zoon prins Alexander 'verweest' geraakte collecties en bibliotheken konden eind 19e eeuw in het nieuwe Koninklijke Huisarchief worden ondergebracht.

Een zelfde bewustzijn van de waarde van een familiearchief werd onderkend door de familie Van de Poll. De collectie werd niet opgedeeld maar in zijn geheel bewaard met als gevolg dat de brede verzameling in Amsterdam geïnvesteerd kon worden en dat dit familiearchief nu goed toegankelijk is gemaakt voor verantwoord historisch onderzoek.

Drs. B. Woelderink
samenvatting A. Bal

Activiteiten Herfst '97

Open Monumentendag

De Van de Poll-kamer zal op 13 september tussen 11 en 16 uur geopend zijn. Er zal een kleine expositie worden ingericht over 'Scholen in Zeist'.

Cholera in Zeist

Op maandagavond 1 december is prof. dr. Piet 't Hart, bijzonder hoogleraar 'Utrechtse studies', bereid gevonden om een lezing te houden over het onderwerp 'Cholera in Zeist'. Toevalligerwijze is ook ons lid Leo Visser met dit onderwerp bezig, hij heeft nu contact met prof. 't Hart. Het belooft een boeiende avond te worden. De lezing wordt gehouden in Hotel Figi, in de Anne de Vrieszaal, ingang 2e Hogeweg. Aanvang 20 uur. Toegang gratis, consumpties voor eigen rekening.

Aanmeldingen / adreswijzigingen:
Zeister Historisch Genootschap,
Postbus 342 3700 AH Zeist

Doorwerth herhaald

De zaterdagmiddagexcursie op 11 oktober a.s. is volgeboekt. In verband met de grote belangstelling wordt deze tocht herhaald op zaterdag 18 oktober. Eventuele belangstellenden kunnen zich alsnog aanmelden bij mevrouw M. Hofman, tel. 692 05 61.

Algemeen

Willen diegenen die de 'Kadastrale Atlas van Zeist uit 1832' besteld hebben en nog niet ophaalden, dit alsnog doen? De kosten bedragen f39,50 per exemplaar. In de Van de Poll-kamer zijn nog vele publicaties van onze stichting in te zien en verkrijgbaar, o.a. het handige boekje over de 'Straatnamen van Zeist', leuk om cadeau te geven!

De Van de Poll-kamer in het Slot is elke dinsdagmorgen tussen 10 en 12 uur geopend, alsmede op de eerste zaterdagmiddag van de maand tussen 14 en 16 uur.

Op 5 juli 1997 overleed de heer Raymond C.J. Tijtgat, lid van de commissie Beheer Collecties en Documentatiecentrum.

Voor het vele werk dat hij met groot enthousiasme voor het Zeister Historisch Genootschap heeft verricht komt hem onze oprechte dank toe.

Het Bestuur.

Nieuwe donateurs

De heer / mevrouw J.G. van de Burgt (Zeist), mevrouw S. de Vos-Teseling (Zeist), de heer R.V. Robert (Zeist), de heer / mevrouw J.W. den Engelsman (Bosch en Duin), de heer E.A. Burgemeester (Zeist), de heer J. Blom (Bosch en Duin), de heer / mevrouw M.C.M. de Buijn (Zeist).

Stand

Oude stand (juni 1997) 814
Aanmeldingen 7
Opzeggingen/overleden 8
Nieuwe stand (augustus 1997) 813